

Què cal corregir i per què

Francesc Vallverdú

Vicepresident de la Secció Filològica

En la meua condició de vicepresident de la Secció Filològica, vull adreçar als participants i als assistents en aquest Seminari una calorosa salutació i excusar l'absència del president d'aquesta Secció, el qual és fora de Catalunya en aquests moments.

Com és sabut, la Secció Filològica, en la seva funció d'acadèmia de la llengua, vetlla per la normativització del català, i la correcció de textos no és sinó la posada en pràctica de l'ús normatiu. La trobada que avui inaugurem —promoguda per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC— és un seminari especialitzat per examinar com opera la correcció davant la terminologia. Jo no entraré en el nucli del debat, ni tan sols esbossaré un marc teòric. Com suggereix el títol de la meua intervenció —i vull aclarir que no l'havia triat jo, sinó el president de la Secció Filològica, quan pensava que podria assistir-hi, però ja m'ha anat bé—, voldria posar èmfasi en plantejaments previs al debat d'avui. En definitiva, el títol em porta a unes reflexions personals que he anat perfilant al llarg de més de quaranta anys. I això requereix segurament una explicació.

L'any 1964, quan Josep M. Castellet em proposa d'entrar a Edicions 62, m'ofereix una tasca ben singular. Tenint en compte que jo era escriptor (havia publicat dos reculls de poesia i col·laborava a *Serra d'Or*) i professor de català (en aquells moments jo feia classes de català a l'Hospitalet de Llobregat), Castellet veia en aquesta doble circumstància una oportunitat perquè fes de coixí entre les legítimes aspiracions creadores dels escriptors i les exigències inexcusables de la correcció.

Val a dir que, com a editorial, Edicions 62 s'havia estrenat amb un malentès. El seu primer llibre, *Nosaltres, els valencians*, de Joan Fuster, havia suscitat una polèmica sorda entre els editors i l'autor. Els primers, sota el guiatge del doctor Aramon, aplicaren uns criteris estrictes (l'ús sistemàtic de *llur*, *hom*, concordances de participi, l'in-

finitiu *ésser*, etc.); l'autor, que per cert havia renunciat a algunes variants valencianes (escrivia *meva*, *teva*, *seva* i les formes verbals del català central), es trobà amb més retocs que no havia previst.

En situacions d'«emergència», sempre s'han produït despropòsits d'aquesta mena en nom de la correcció lingüística. Recordem el que va passar amb la traducció de *Mirèio*, a cura de Maria Antònia Salvà, que va editar l'IEC. En la correcció intervingueren noms tan il·lustres com Guanyavents, Vallès, Fabra i Carner. Potser és exagerat qualificar aquesta intervenció com «el cas més notable de falsejament de l'obra d'un autor que s'hagi vist a casa nostra» (Mila Segarra); però val a dir que, quan s'apliquen criteris massa estrictes, el respecte al text es fa difícil. També Víctor Català es queixava en algun cas de les «intromissions desfiguradores» dels correctors.

En definitiva, aquests exemples ens mostren un dels reptes més angoixants de la feina del corrector, quan s'aplica massa rígidament la normativa, ja que aquest criteri porta implícita la temptació de la subjectivitat, dels tics propis, del gust personal.

En una famosa polèmica entre escriptors i gramàtics de l'any 1957, Ramon Aramon renyava alguns escriptors joves per les seves descurances. Aramon defensava l'ús de formes arcaïtzants com *llur*, *hom...* i criticava la confusió entre *ésser* i *estar*. Maria Aurèlia Capmany li va respondre indicant que la crítica primordial que es podia fer a l'insigne acadèmic era que es lamentava, felicitava o acusava sense preocupar-se de les necessitats expressives de l'escriptor.

Poc temps després (1961), Joan Sales s'afegia a la polèmica: «en tot conflicte entre la gramàtica i la vida, les persones de seny donaran sempre preferència a la vida». Joan Triadú rebutjà aquesta posició en uns termes durs: «els novel·listes no sols s'equivoquen, sinó que àdhuc pretenen de raonar, en rebel·lió oberta, llurs actituds més o menys antigramaticals».

Curiosament, la resposta més apaivagadora i pragmàtica va venir de la mà d'una de les persones més bescantades per alguns escriptors: em refereixo a Eduard Artells, mestre de correctors i fidel executor dels criteris acadèmics. Per a Artells «l'actitud correcta del corrector en les circumstàncies actuals» era «aplicar la gramàtica i vetllar per la puresa del llenguatge, tot esperant temps millors en què la seva labor pugui restar reduïda a la d'estricta lector-corrector tipogràfic».

La polèmica entre l'ús i la *norma* fou tractada de manera brillant per Joan Fuster (1969). Segons Fuster, en una llengua sempre hi ha «residus» i una «norma racionalista». Els *residus* poden ser geogràfics (localitats no contaminades), d'edat (el parlar dels vells) o de classe (els parlars dels ravals, dels pagesos...). Quant a la *norma*, s'elabora també amb referències geogràfiques (el parlar de «la capital»), d'edat (el parlar de

la gent jove) o de classe (el parlar de la gent cultivada). Per al cas català, Joan Fuster recomanava una *via intermèdia*, equidistant i equilibrada: «el català, si ha de ser alguna cosa, i fins i tot si ha de «ser» *tout court*, ha de tirar al dret: ni ha d'emocionar-se amb els *residus* ni ha d'esclavitzar-se amb la *norma*». Val a dir que aquest lúcid raonament de Fuster no contribueix a «alleujar» la tasca de la correcció, sinó tot al contrari.

De fet, amb aquests arguments hem entrat en àmbits més netament sociolingüístics, que no pas estrictament lingüístics. Els usos socials evolucionen i els usos lingüístics també. Les paraules d'Horaci per justificar els canvis lingüístics («si volete usus», és a dir, si l'ús ho vol) és una divisa sociolingüística. Les llengües evolucionen, i és un fet a tot arreu. Potser en el cas del català, les circumstàncies en què s'ha desenvolupat en els últims segles —amb intents verament lingüicides— donen més pes al continuisme, a les tendències conservacionistes.

Per avalar aquesta hipòtesi faré referència a unes observacions suscitades per dues grans figures de la lingüística catalana, que admiro profundament i de qui he après moltíssim. La primera és d'Antoni M. Badia i Margarit, el qual a la darrerria dels seixanta, comentant l'estat de deturpació en què es trobava el català, em va indicar que la paraula *sostre* podia desaparèixer a favor del castellanisme *tetxu*. I conclouia: «jo ja m'hi conformaria, si al país es continués parlant català». L'altra observació és de Gabriel Ferrater, el qual opinava que el neologisme *bústia*, que Fabra havia proposat, per bandejar *buzón*, no era viable, perquè ningú no l'usava: per suplir-lo, Ferrater proposava *bossó* —una proposta ben enginyosa, dit sigui de passada.

Tant en l'un com en l'altre cas els dos grans lingüistes s'equivocaven i avui constatem que *sostre* i *bústia* tenen bona salut. Això és degut probablement que en el camp del vocabulari és fàcil de mantenir o recuperar paraules. En qualsevol cas, l'evolució no és sempre predictable.

Hi ha un altre aspecte interessant que voldria assenyalar. Fixem-nos en un fenomen gramatical: les formes del passat simple i perifràstic (o, com en dèiem fa pocs anys, «perfet simple i perifràstic»). Segons els lingüistes estructuralistes, en el cas de les formes *cantà* i *va cantar*, com que són sinònimes i tenen funcions idèntiques, l'ús d'una forma exclou l'altra. Aquesta era l'opinió de Gabriel Ferrater, per a qui «en el seu sistema» només funcionava el passat perifràstic, i consegüentment prescindia del tot del passat simple.

Com sabem, aquesta opinió és avui molt estesa i es posa com a exemple d'un nou estadi en l'evolució de la llengua. El llenguatge periodístic, no sols dels mitjans audiovisuals sinó també dels diaris, i molts escriptors, fan un ús exclusiu del passat perifràstic. Però és del tot encertada aquesta opció?

En primer lloc, vull fer notar que el passat simple i el passat perifràstic han coexistit en català almenys des del segle XIII. (Recordeu aquell passatge del *Llibre dels feits* en què el monarca s'adreça a una pagesa i aquesta utilitza en el seu relat el passat perifràstic.) Com s'explica una coexistència tan duradora, multiseular, des d'una perspectiva estructuralista?

Realment, es tracta de funcions idèntiques? Comparem aquestes formes de passat i d'imperfet:

- 1) *pogué fer* / *va poder fer* ↔ *podia fer*
- 2) *volqué fer* / *va voler fer* ↔ *volia fer*
- 3) *degué fer* / **va deure fer* ↔ *devia fer*

Com podem comprovar hi ha un cas en què el perifràstic no és possible (**va deure fer*). El parlant ha de recórrer al passat simple (*degué fer*), forma que encara he sentit utilitzada a Barcelona per gent gran, o bé acudir a un petit canvi estilístic (*devia fer*). Per a mi, aquest exemple és prou significatiu per fer trontollar la tesi de l'equivalència total entre les dues formes.

D'altra banda, com és sabut, les formes simples perduren en molts parlars, la qual cosa representa un argument de pes per mantenir-les.

Fetes aquestes constatacions, analitzem ara el fenomen des d'un punt de vista estilístic.

Primera observació. La presència excessiva de formes de passat perifràstic en un text és un fenomen modern que he batejat amb el nom de «vavaisme». Aquesta alta proporció de formes perifràstiques estilísticament «engavanya» el discurs i gramaticalment el fa «grinyolar» (potser no tant per l'ús del passat perifràstic, sinó més aviat per l'abús del temps passat).

Tinguem en compte que el llenguatge corrent sovint evita la narració en temps passat. En efecte, l'ús del present històric és un recurs estilístic freqüent en la parla popular. Per exemple: «Vaig trobar en Pere i em va dir —diu—: “Que no saps saludar?” I jo que li contesto: “Però si no t'he vist!” (El relat comença utilitzant dues formes de passat, però de seguida canvia al present històric.) El cas és que el parlar corrent —fins i tot en aquells dialectes que utilitzen sempre les formes perifràstiques en lloc de les simples— té recursos estilístics per evitar el «vavaisme».

Segona observació. Almenys de la Renaixença ençà, els escriptors han alternat en els seus textos les dues formes de passat, generalment com a recurs estilístic. En alguns casos, s'han aplicat fins i tot criteris més estrictes (diafàsics): així, hi ha escriptors que, per donar «verisme» als diàlegs, hi utilitzen sempre el passat perifràstic, mentre que en la part narrativa, més formal, hi utilitzen el simple o bé les dues formes.

Què ha de fer un corrector quan es troba un text amb una narració en passat?

Si es tracta d'un text periodístic o literari en què només s'utilitzi el passat perifràstic, el corrector ha de respectar escrupolosament aquesta opció. Tanmateix, és legítim vetllar perquè no hi hagi «vavaisme». Per exemple, vegem aquestes frases:

a) *Li va explicar com el va trobar.*

b) *Li va explicar com l'havia trobat.*

Les dues frases són admissibles, però estilísticament *b* sembla preferible. De tota manera, en aquests casos, el corrector hauria de «negociar» amb l'autor.

Si es tracta d'un text literari o acadèmic en què només s'utilitzi el passat simple, el corrector també ha de respectar escrupolosament aquesta opció. I si troba algun cas que estilísticament sobti, l'hauria de «negociar» amb l'autor.

Però no sempre el corrector ho té tan fàcil per decidir. Els paranys que se li presenten són constants, i la sintaxi és on troba més ocasions per ensopegar. Per exemple, què cal fer amb la «doble negació»?

El llenguatge periodístic sol prescindir de l'adverbi *no* quan *res*, *mai*, *ningú*, etc., van davant del verb. Ara, aquesta omisió sistemàtica és incongruent amb l'ús de frases com *Res no l'espanta*, *No res l'espanta*, *Que vols res més?*, *Si mai vas a París, visita la Défense*, *N'has trobat cap?*, etc. Els qui fem servir aquestes construccions ens sentim incòmodes davant l'omisió sistemàtica del *no*, que només funciona en frases breus i/o unívokes. En conseqüència, el corrector en principi hauria de respectar aquesta omisió en textos lleugers, però al mateix temps introduir el *no* en frases més formals o que puguin induir a confusió.

Aquestes tendències actuals suggereixen que també en la qüestió de la doble negació s'està produint un *canvi lingüístic*. I què passa amb el gust personal?

Explicaré un cas que he viscut molt intensament, potser perquè he estat sol o quasi sol a considerar-lo un solecisme. Em refereixo a l'estructura distributiva *no només... sinó també...*, construcció molt recent (no en trobarem cap exemple anterior a 1965). La construcció llatina més similar és *non solum... sed etiam...*, que en català ha donat *no sols (solament)... sinó també...*

No recordo la primera vegada que vaig llegir la combinació *no només*, però de seguida em va semblar cacofònica (particularment en llavis occidentals) i innecessària. Quaranta anys després, aquesta combinació s'ha generalitzat tant (quants usuaris deuen haver pensat que era «més catalana»!) que ja no gos recomanar als correctors que l'esmenin, llevat del cas en què grinyoli molt (per exemple, *No només no m'agradava, sinó que, a més, m'irritava*, on reemplaçant *només* per *sols* o *solament* s'alleugereix la frase). En aquest cas, el canvi lingüístic s'ha consumat en menys de quaranta anys.

La tasca del corrector, com anem veient, és immensa, complexa. I a vegades ingrata, com il·lustra una altra anècdota. És prou sabut que Salvador Espriu era un escriptor extremament perfeccionista, molt acurat en l'escriptura. Per a ell una falta d'ortografia era com un mancament, un «pecat». El cas és que, quan preparàvem les seves obres completes, jo passava els seus originals a un excel·lent corrector, Andreu Russinyol, aleshores empleat d'Edicions 62. Russinyol, que treballa amb una meticulositat d'orfebre, admirable, tornava els originals d'Espriu amb nombrosos comentaris en llapis: eren preguntes, consultes, propostes d'esmenes. Un dia, Espriu em va cridar esverat per l'abundància de comentaris en llapis de Russinyol i em preguntà abruptament, com irritat: «A aquest corrector li agrada la meua obra?» Vaig calmar-lo de seguida, assegurant-li que era un gran admirador seu i que l'únic que buscava era ajudar-lo a polir el seu text.

Certament, no tots els escriptors tenen l'exigència i el rigor d'un Espriu, ni els correctors la paciència d'un Russinyol. En qualsevol cas, de la meua experiència editorial n'he tret algunes ensenyances:

— Convé discernir entre un bon escriptor i un escriptor poc acurat, d'aquells que, quan els indiqués una descurança, donen la culpa al corrector. Cal ser molt respectuosos amb el bon escriptor, fins i tot acceptar-li llicències estilístiques; i en canvi ser molt estrictes i sever amb l'escriptor descurat.

— No és el mateix un original que una traducció. D'una banda, aplicant el criteri precedent, també és adient distingir entre un bon traductor i un traductor poc acurat i obrar en conseqüència. De l'altra, cal valorar si la «intromissió» del traductor emmascara el missatge, en lloc de traslladar-lo. (Això és molt important en els doblatges de pel·lícules.)

— S'ha de distingir entre un text literari i un text no literari. Un text literari admet més variabilitat, més joc, mentre que un text tècnic, per exemple, ha de ser més neutre, unívoc.

— Finalment, convé mantenir l'equilibri entre norma i ús. Una recomanació, a què ja m'he referit, i que sol donar bons resultats, és «negociar» amb l'autor els casos discutibles.

* * *

Sé que, a molts dels qui m'escolten, les meves paraules els sonaran a música celestial: les dificultats que es troben en la seva activitat són nombroses i aquests criteris són massa genèrics per ser operatius. Mirarem de fer un pas endavant en la concreció, aproximant-nos al tema d'aquest Seminari: «La terminologia i la correcció de textos».

Una primera dificultat en relació amb el text és que el corrector l'ha d'entendre. No es tracta que l'hagi d'entendre en tots els detalls —potser només és accessible a especialistes—, sinó que el compregui lingüísticament, per dir-ho gràficament. Si no hi ha aquesta mínima sintonia, s'incrementaran els riscos per a les confusions més visibles: *cultural/cultural*, *alienació/alineació*, etc.

Un text d'especialitat, amb terminologia específica, pot desconcertar el corrector més meticulós. Vegem-ne alguns exemples:

— En sociolingüística, *language shift* es tradueix en català per *substitució lingüística* (i no pas per «mudança de llengua», com semblaria més natural) per raons socioculturals. Aquesta particularitat fa que en un mateix text puguem fer servir les dues etiquetes (en anglès i en català) intencionadament. En casos com aquest el corrector sempre ha de respectar la tria de l'especialista.

— Un exemple ben actual el trobem en l'expressió *violència de gènere*, un anglicisme innecessari que podia haver-se resolt amb fórmules ben genuïnes com «violència familiar», «violència domèstica», «violència per raó de sexe», «violència contra la dona», etc. El cas és que el Govern espanyol, desatentent les recomanacions de la RAE, ha consagrat legalment aquella expressió, i el llenguatge periodístic l'ha recollida. L'atzagaiada ja no té remei, ni tan sols en català, perquè l'equivalent exacte de *violencia de género* no pot ser altre que *violència de gènere*.

— Hi ha casos en què l'ús ha generat una doble forma. Així, l'adjectiu de *anorèxia* pot ser *anorèctic* o *anorèxic*. Certament, el DIEC no recull la segona variant, mentre que l'anglès admet les dues i el castellà només la segona. Però té justificació en català continuar condemnant la forma *anorèxic*?

— Hi ha abusos que acaben incorporant-se. La paraula basca *zulo* equival a la catalana *amagatall*, però en castellà s'ha imposat aquella, fins i tot en contextos aliens al terrorisme d'ETA, probablement perquè fonèticament i morfològicament sembla castellana. En canvi, en català només la podem fer servir ocasionalment, per donar «color» a la informació, però és preferible *amagatall*.

— Hi ha derivats nous que poden sorprendre. Per exemple, *panxacontentisme*, no recollit en el DIEC. Ara, com que es tracta d'una derivació regular de *panxacontent*, el corrector no té cap argument per combatre-la. (Dir que ja tenim el mot *cofoisme* i que no cal inventar-ne un altre no és vàlid, perquè entrariem en el terreny dels matisos i del gust personal.)

Després d'aquest breu recorregut, suposo que els qui han seguit el meu discurs ja s'han adonat que no tinc respostes contundents, taxatives, a les dues preguntes del títol.

Què cal corregir? Depèn. Hi ha coses clares, com l'ortografia, però d'altres no ho són tant. Una paraula o una expressió que són adequades en un context poden no ser-ho en un altre. Què és millor, *ferrocarril* o *tren*? Depèn del registre. Són equivalents *dentífrici* (o *dentífric*) i *pasta de dents*? Sí i no, ja que en certs contextos el tecnicisme pot semblar pedant.

El corrector, davant d'un text d'especialitat, ha d'anar, doncs, amb peus de plom: ha de corregir allò que hi desentona, que és clarament inadequat —l'especialista pot tenir inseguretats en l'escriptura, vacil·lar en qüestions ortogràfiques o gramaticals—, però al mateix temps ha de ser molt prudent en la terminologia, que l'especialista sol dominar.

Quant a l'altra pregunta —*per què cal corregir?*—, sembla tenir una resposta més clara. En efecte, cal corregir perquè la comunicació entre l'autor del missatge i el receptor operi adequadament, sense equívocs sobreposats. Tot el «soroll» o la «brutícia» que acompanyen un missatge oral o escrit poden entrebancar la comunicació, o, si més no, no la faciliten.

Segurament que aquestes respostes són encara massa esquemàtiques. Però no voldria entretenir-vos més, perquè el programa és força atapeït, i al capdavant tindreu ocasió d'enriquir i aclarir les idees, que jo potser he deixat massa embastades i en algun cas nebuloses i tot.